

Keizer Caligula en de Joden

• door Gerard Kramer

DE ROMEINSE KEIZER CALIGULA (37-41) WORDT IN HET NIEUWE TESTAMENT NIET GENOEMD. TE MIDDEN VAN ANDERE, WEL GENOEMDE KEIZERS WORDEN ZIJN REGERINGSJAREN GEWOON OVERGESLAGEN, ALSOF HIJ NIET BESTAAN HEEFT. OOK IS ER GEEN TOESPELING OP HEM TE VINDEN. TOCH IS JUUST HIJ EEN KEIZER DIE ER UITSPRINGT EN ALLEEN AL DAAROM ONZE BELANGSTELLING VERDIENT. HIJ IS NAMELIJK ENKELE KEREN STEVIG IN AANVARING GEKOMEN MET DE JODEN, EN WEL OMDAT HIJ VAN HEN IETS EISTE WAARAAN ZIJ PRINCIPIEEL NIET KONDEN TOEGEVEN.

De keizers die wel in het Nieuwe Testament genoemd worden, zijn Augustus, Tiberius en Claudius. We lopen hen eerst even langs.

Augustus (27v.C.-14 n.C.)

Augustus was de eerste keizer. Hij wordt slechts eenmaal met name genoemd, en wel in Lukas 2:1. Augustus was de man die door zijn strategisch inzicht en door zijn populariteit bij zowel zijn soldaten als bij de top van het bestuurlijk apparaat een stabiele regering had gevestigd nadat het Romeinse rijk een eeuw lang geteisterd was geweest door burgeroorlogen. Sommige vroegchristelijke schrijvers vonden het frappant dat precies tijdens de regering van deze aardse vredevorst de geboorte van de hemelse Vredevorst plaatsvond.

Tiberius (14-37)

Augustus is opgevolgd door Tiberius. Zijn naam komen we alleen tegen in Lukas 3:1, samen met de naam Pontius Pilatus. Onder Tiberius' regering en tijdens Pilatus' stadhou-

derschap (26-36) vonden de kruisdood, de opstanding en de hemelvaart van de Heer Jezus plaats. Als de Romeinse geschiedschrijver Tacitus zijn lezers wil uitleggen wat christenen zijn, noemt hij in *Annalen* XV 44 eveneens deze beide Romeinse bestuurders: 'Degene aan wie deze betiteling (nl. 'christenen') ontleend was, Christus, was tijdens het keizerschap van Tiberius door stadhouder Pontius Pilatus met de doodstraf bestraft'. Tiberius was op zichzelf geen slechte keizer. Als hij al van de terechtstelling van de Heer Jezus heeft vernomen, dan was dit in een ambtelijke rapportage achteraf, waarover ons verder niets bekend is.

Claudius (41-54)

De volgende keizer wiens naam we in het Nieuw Testament aantreffen, is Claudius. Tussen de keizers Tiberius en Claudius heeft Caligula geregeerd, maar zijn naam treffen we, zoals al opgemerkt, in het Nieuwe Testament niet aan. Caligula's opvolger Claudius komen we echter tweemaal tegen in het boek Handelingen. De eerste keer is in Hand.11:28. Daar is sprake van een door de profeet

Agabus voorzegde grote hongersnood. Lukas zegt daarover: 'Die is ook gekomen onder Claudius'. Uit deze manier van schrijven moet worden afgeleid dat deze voorzegging voorafgaand aan Claudius' regering is uitgesproken. Enkele seculiere auteurs (Cassius Dio, Tacitus en Suetonius) beschrijven inderdaad enkele hongersnooden die in Claudius' tijd hebben plaatsgevonden. Specifiek over hongersnood in Judéa bericht de Joodse geschiedschrijver Flavius Josephus. De tweede plaats is Hand.18:2. Daar schrijft Lukas dat de Jood Aquila en zijn vrouw Priscilla onlangs uit Italië waren gekomen 'omdat Claudius had bevolen dat alle Joden uit Rome moesten vertrekken'. Deze maatregel van Claudius heeft kennelijk niet lang standgehouden; zie Hand.28:17 en speciaal Rom.16:3, want daar bevinden Aquila en Priscilla (=Prisca) zich toch weer in Rome. Er was en is immers een gelukkige en enige Heerser, de Koning der Koningen en Heer der Heren (1Tim.6:15), wiens macht ver uitgaat boven die van welke aardse machthebber ook!

We gaan ons nu bezighouden met keizer Caligula

Korte biografie van Caligula (37-41)

Om u niet onnodig te vermoeien met de ingewikkelde stamboom van het Julisch-Claudische huis volsta ik met de opmerking dat Caligula¹ het neefje was van de na hem regerende keizer Claudius. Caligula was bestemd om keizer Tiberius op te volgen, zonder dat hij militaire of bestuurlijke ervaring had opgedaan. Toen Caligula keizer werd, leek er geen vuiltje aan de lucht. Zijn regering was in het begin vrij gematigd; het leek zelfs een regering in de trant van keizer Augustus te worden. Merkwaardig is dat Caligula plotseling – naar het heet na een ernstige ziekte – meer en meer despotisch ging regeren². Hij ruimde enkele vermeende tegenstanders uit de weg, terroriseerde de door hem geminachte Romeinse senaat en streefde naar een absoluut koningschap in Hellenistisch-oosterse trant en – in samenhang daarmee – naar vergoddelijking van zijn eigen persoon, die hij zeer ernstig nam. Door enkele extrava-

1 Hij heette eigenlijk Gaius, maar werd Caligula = 'Soldatenlaarsje' genoemd omdat hij als klein jongetje in soldatenlaarsjes rondstapte in het legerkamp van zijn vader Germanicus.

2 Volgens sommigen was het een hersenvliesontsteking geweest die tot zijn gedragsverandering leidde; zie A.T.Sandison, *The madness of the Emperor Caligula*, in: *Medical History*, Vol. 2:3 (1958), 202-209 (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1034394/pdf/medhist00182-0050.pdf>). Anderen herleiden zijn excentrieke gedrag tot traumatische omstandigheden in zijn jeugd. Zie bijv. N.N., *Madness of Caligula. Childhood Problems Leading to the Madness of Caligula*; Essays, UK. (November 2013); retrieved from <https://www.ukesays.com/essays/history/madness-of-caligula.php?vref=1>

gante militaire en bouwkundige projecten raakte de goed gevulde schatkist snel uitgeput. In 39 was hij aan de Rijn-grens en onderdrukte hij een militaire opstand bij de daar gelegerde troepen. Aan de Kanaalkust hield hij een soort ludieke demonstratie-parade tegen Britannië. Zijn wens als god te worden vereerd was de aanleiding tot bloedige Jodenvervolgingen in Alexandrië en dreigde in Palestina zelfs tot een godsdienstoorlog te leiden. Maar op 24 januari 41 werd Caligula met zijn vierde vrouw en hun dochtertje door officieren van de keizerlijke lijfwacht vermoord. Hij was slechts 28 jaar oud.

Caligula en de Joden in Alexandrië

Ook de Joden waren aanvankelijk blij met keizer Caligula. Zij zwoeren trouw aan hem en brachten offers voor hem in de tempel te Jeruzalem. De eerste anderhalf jaar hadden de Joden niets op hem aan te merken. In de herfst van het jaar 38 brak er echter een bloedige pogrom uit in Alexandrië, uitgevoerd door de massa's, maar georganiseerd door Caligula zelf. De reden was dat de Joden weigerden hem goddelijke eer te bewijzen. De anti-Joodse Alexandrijnen³ zagen daarin een aanleiding om hun Joodse stadgenoten ongestraft te onderdrukken en zich zo de gunst van Caligula te verwerven. De toenmalige stadhouder van de provincie Egypte, A. Avilius Flaccus, was vroeger bevriend geweest met Tiberius en wilde nu bij de nieuwe keizer in de gunst komen. Daarom steunde hij hem in diens goddelijke aspiraties. Ook durfde hij zich niet te verzetten tegen de wens van de massa om standbeelden van de keizer in de synagogen te plaatsen. Integendeel, zoals gezegd, hij stemde er van harte mee in! Nadat deze beelden geplaatst waren, vaardigde hij enkele dagen later een edict uit waarin hij de Joden van hun burgerlijke rechten beroofde; uiteindelijk gaf hij zijn goedkeuring aan een volledige vervolging, waarin het plunderen van Joodse eigendommen onbestraft werd gelaten. Er vonden complete moordpartijen plaats onder de Joden, hun lichamen werden verminkt en zij werden dood of levend door de straten gesleurd en vervolgens verbrand. Sommige synagogen werden vernietigd, andere ontwijfd door het plaatsen van een standbeeld van Caligula. In de grootste synagoge werd een standbeeld

3 De oorspronkelijke Griekse bevolking van Alexandrië had een hekel aan de Joden omdat laatstgenoemden het bij de regimewisseling van Grieken naar Romeinen voor elkaar kregen hun oude voorrechten – zoals vrijstelling van bepaalde belastingen en van militaire dienst – overeind te houden, terwijl de Alexandrijnen onder allerlei beperkende en als onderdrukkend ervaren maatregelen van de Romeinen vielen.

van Caligula geplaatst op een oude strijdwagen die men voor dat doel uit het gymnasium had gehaald. Avillius Flaccus nam repressieve maatregelen tegen de Joden in de stad, puur omdat ze de keizeraanbidding weigerden. Op Caligula's verjaardag werden 38 leden van de Joodse raad het theater ingesleurd en daar gegeseld voor de ogen van hun stadgenoten. Joodse vrouwen werden er gedwongen varkensvlees te eten.

Opmerkelijk is dat in de herfst van het jaar 39 Flaccus plotseling op bevel van Caligula werd gevangengenomen en verbannen naar het eiland Andros in de Aegaeïsche zee, waar hij later ter dood werd gebracht, samen met andere aanzienlijke ballingen. De bronnen vermelden niet waarom hij plotseling bij de keizer in ongenade was gevallen maar daar was bij de grillige Caligula weinig voor nodig!

Nadat de rust in Alexandrië enigszins was weergekeerd, stuurden in het jaar 40 zowel de Grieken als de Joden een gezantschap vanuit Alexandrië naar de keizer in Rome. De Grieken deden dat om zichzelf te verontschuldigen voor de rellen en een decreet te regelen waarin de Joden hun bevoorrechte positie zouden kwijtraken – en dus in de positie zouden blijven waarin Flaccus ze had gebracht. De Joden stuurden een gezantschap met de bedoeling hun oude bevoorrechte positie weer terug te krijgen. De uitkomst was ongunstig voor de Joden. Zij werden nogal onbehouden in Rome door de keizer ontvangen en kregen nul op het rekest – de keizer stuurde hen uiteindelijk weg, en deelde mee dat hij de Joden dwazen vond omdat ze niet in zijn goddelijkheid geloofden!

Het lijkt erop dat de toestand van de Joden niet veranderde tot de komst van de nieuwe keizer Claudius, in het jaar 41. Eén van de eerste daden van Claudius was het uitvaardigen van een edict waarin hij de oude voorrechten van de Alexandrijnse Joden in ere herstelde, en hun onbeperkte vrijheid garandeerde bij het uitoefenen van hun godsdienst. De twee belangrijkste aanstichters van de rellen werden ter dood veroordeeld en geëxecuteerd.

Caligula en de Joden in Judaea

Andere stormen ontstonden intussen in het Joodse moederland Judaea, in de vooral door Joden bevolkte kuststad Jamnia. Toen de heidense minderheid daar een altaar

neerzette om hun loyaliteit aan de keizer te etaleren en de Joden te provoceren, vernielden de Joden dit altaar onmiddellijk. Toen Caligula hiervan hoorde, wilde hij zich wreken en verordonneerde hij de plaatsing van een kolosaal standbeeld van hemzelf in de gedaante van Jupiter in de tempel te Jeruzalem. De tempel zou zo een heiligdom voor de keizercultus worden! Caligula gaf zelfs, omdat hij rekening hield met groot Joods verzet, de stadhouder van Syria, Publius Petronius, bevel tot een troepenverplaatsing vanuit Syria naar Palestina om zo de gehoorzaamheid aan het keizerlijk bevel te forceren. Deze troepen moesten het beeld te zijner tijd escorteren en *en passant* alle verzet de kop indrukken. Met bezwaard gemoed gehoorzaamde Petronius, een verstandig man⁴, in de winter van 39-40, dit bevel. Terwijl het standbeeld in Sidon, op veilige afstand van de door Joden bevolkte gebieden, werd vervaardigd, probeerde Petronius de Joodse leiders over te halen om met plaatsing van dit standbeeld in te stemmen - zonder succes uiteraard. Integendeel, het nieuws over wat stond te gebeuren veroorzaakte een enorme onrust onder de Joden. Daarom trokken zij massaal naar Ptolemaïs, waar zich het hoofdkwartier van Petronius bevond. Verdeeld in zes groepen – oude mannen, jonge mannen, jongens, oude vrouwen, jonge vrouwen, meisjes – verscheen een grote afvaardiging van Joden voor Petronius. De gehouden pleidooien en smeekbeden - de Joden zeiden dat ze liever zouden sterven dan de tempel te laten ontwijden - maakten zo'n indruk op Petronius dat hij besloot de beslissing uit te stellen. Hij durfde de waarheid niet aan Caligula te schrijven, namelijk dat hij het hele project wenste af te blazen. In plaats daarvan vroeg hij om uitstel, deels omdat er tijd nodig was om het beeld te vervaardigen, deels omdat de oogsttijd naderde en hij het raadzaam achtte de oogst eerst binnen te halen voordat de verbitterde Joden deze zouden vernietigen. Dat laatste zou een hongersnood tot gevolg hebben, en het geplande staatsbezoek van Caligula aan Egypte via Palestina in gevaar brengen. Hoewel Caligula zich ergerde aan de vermeende traagheid van zijn stadhouder, schreef hij Petronius dat hij akkoord ging en feliciteerde hij hem met zijn verstandige besluit. Wel moest hij alles doen wat mogelijk was om de plaatsing van het beeld te bespoedigen, aangezien de oogst spoedig zou zijn binnengehaald.

⁴ Vergelijk Lukas' identieke kwalificatie van Sergius Paulus, stadhouder van Cyprus (Hand.13:7).

Petronius maakte echter geen enkele haast, maar startte nieuwe onderhandelingen met de Joden. In de late herfst – november – was Petronius veertig dagen in Tiberias. Hij werd daar door duizenden Joden belaagd die hem smeekten het land de ontheiliging van de tempel te besparen. Hierdoor besloot Petronius de beslissende stap te zetten en de keizer concreet te gaan verzoeken zijn order in te trekken. Een brief met die strekking stuurde hij naar Caligula. Deze was aanvankelijk woest over dit verzoek dat hem eerst mondeling bereikte, maar de bemiddeling door koning Agrippa I, Caligula's jeugdvriend die in het voorjaar van het jaar 40 vanuit Palestina naar Rome was gekomen, zorgde voor een kentering. Agrippa wees Caligula er namelijk in een verzoekschrift op dat geen van zijn voorgangers ooit iets dergelijks had geëist. Tegen alle verwachtingen in had Agrippa's verzoekschrift effect: Caligula liet Petronius per brief weten dat er niets in de tempel te Jeruzalem moest worden veranderd. Er was echter een bepaling aan toegevoegd: niemand die een altaar of een tempel voor de keizer wilde bouwen *buiten* Jeruzalem mocht een strobreed in de weg gelegd worden - oftevel: tolerantie moest met tolerantie worden vergolden!

Spoedig kreeg Caligula spijt van zijn beslissing. Hij had geen bestemming voor het standbeeld in Sidon, en daarom (?) gaf hij bevel dat er in Rome een nieuw standbeeld gemaakt moest worden dat hij in Palestina aan land zou brengen tijdens zijn voorgenomen reis naar Alexandrië. Dit moest dan in het geheim naar Jeruzalem gebracht worden, en zonder waarschuwing vooraf van de Joden in de tempel worden geplaatst! Slechts Caligula's dood voorkwam dat dit voornemen werd uitgevoerd....!

Inmiddels weten we dat toen Caligula Petronius' brief ontving met het verzoek van zijn voornemen af te zien - en dat was nadat Caligula al had besloten dat dit inderdaad zou gebeuren - was hij desondanks woest over de ongehoorzaamheid van de stadhouder en beval hij deze per brief onmiddellijk zelfmoord te plegen. Kort daarna, op 24 januari van het jaar 41, werd Caligula zelf door zijn lijfwacht vermoord. Het nieuws over Caligula's dood vernam Petronius 27 dagen voordat de boodschappers arriveerden die het bevel zelfmoord te plegen aan hem moesten overbrengen. Zij waren door slecht weer 3 maanden onderweg geweest! Er was nu even weinig reden om zelfmoord te plegen als om een standbeeld in de tempel te plaatsen... .

Caligula's opvolger Claudius gaf meteen Judaea en Samaria in handen van Agrippa, naast de gebieden die deze al van Caligula had ontvangen. Nu was heel Palestina weer in handen van een Herodiaan, precies zoals dat onder Herodes de Grote (37-4 v.C.) het geval was geweest.

Geraadpleegde literatuur

H.I.Bell, *Juden und Griechen im römischen Alexandria*, Leipzig 1927

Michael Grant, *The Jews in the Roman World*, London 1973, 120-132

Emil Schürer, *The history of the Jewish people in the age of Jesus Christ*. A new English version, revised and edited by Geza Vermes and Fergus Millar, Vol. I, Edinburgh 1973, 389-398

E.Mary Smallwood, *The Jews under Roman Rule. From Pompey to Diocletian. A Study in Political Relations*, Leiden 1981, 174-180; 224-245

